

'eigen gemeenschap eerst'-discours

sloten ze zich automatisch aan bij de andere moordenaars. Mijn indruk is dat als een mens begint te moorden zijn laagste instincten de overhand nemen. Die Hutumoordenaars zaten in een bepaalde sfeer. Een massahysterie die iedereen mee zoog. Dat betekent niet dat ze onschuldig zijn. Maar het is wel belangrijk dat je bij de bestraffing een onderscheid maakt tussen de hogere kaders die de genocide hebben gepland en geleid, en de duizenden boeren die de moorden hebben uitgevoerd."

Kan iemand die heeft deelgenomen aan zo'n moordende massahysterie ooit nog een normaal leven leiden?

"Moeilijke vraag. Het afgelopen jaar voerde ik lange gesprekken met kindsoldaten die ik verdedig voor het Internationaal Strafhof in de zaak tegen de Congolese krijgsheer Thomas Lubanga. Kindsoldaten zijn natuurlijk absolute slachtoffers. In de meeste gevallen werden ze op weg naar school ontvoerd, mishandeld, gebrainwashed en vervolgens ingezet als kanonnenvlees. Ze vertelden me verschrikkelijke dingen. Maar als je dan vraagt hoe zij een gevangen strijder van de tegenpartij behandelden, krijg je eveneens gruwelijke verhalen te horen. 'We sneden hun neus en lippen af', gaat het dan. Koude rillingen krijg je ervan als je dat voor de eerste keer hoort. En toch moet zo'n ex-kindsoldaat door het leven met de idee dat hijzelf werd mishandeld én dat hij andere kinderen heeft verminkt. Want wees maar zeker dat die gruwelcènes ook 's nachts in hun dromen terugkeren.

"De individuele schade is groot. Maar ook een maatschappij wordt hierdoor tot in haar diepste vezels beschadigd. Wat gebeurt er met jongeren en kinderen die opgegroeid zijn in een maatschappij waar geweld de regel is? Die zullen het uiteraard veel moeilijker hebben om zich als volwassene aan regels en structuren aan te passen. In een moderne, industriële maatschappij is dat misschien iets gemakkelijker. Daar worden

In België zijn na de oorlog meer collaborateurs geëxecuteerd dan genocideplegers in Rwanda. In Rwanda is er één executie geweest van 22 mensen, maar daarbij is het gebleven. Daarna werd de doodstraf zelfs afgeschaft

regels en structuren gevormd door wetten, rechters en agenten. Maar in een meer traditionele, Afrikaanse samenleving gaat het vaak om ongeschreven regels, gewoontes en tradities. Na een genocide of na een oorlog is dat allemaal in elkaar gestort. In Oost-Congo werden ouderen en dorpschefs vernederd door kereltjes met een kalasjnikov. Hoe kan die man zijn gezag van weleer herstellen? En al die vrouwen die verkracht zijn? Hoe kunnen die zich in de toekomst nog als vrouw, echtgenoot of moeder laten respecteren? Alle mechanismen die er elke dag voor zorgden dat een maatschappij functioneert en gezond blijft, werden kapot-gemaakt."

In Rwanda hebben ondertussen al een behoorlijk deel van de veroordeelden hun straf uitgezeten, waarna ze terugkeerden naar hun dorpen. Daders en slachtoffers leven opnieuw naast elkaar. Lukt dat?

"Die herintegratie verloopt beter dan verwacht, hoe verbazend dat ook mag klinken. Het is niet zo dat er dorpen zijn waar alleen maar Tutsi's leven en dorpen met alleen maar Hutu's. De mensen leven opnieuw onder elkaar. Dat is een groot verschil met een land als Kosovo. Toen ASF daar een project had in de jaren na het conflict moesten de overgebleven leden van de Servische minderheid leven in enclaves die door de internationale troepenmacht met militairen en tanks beschermd werden tegen een deel van de Albanese bevolking. Sommige slachtoffers van de Kosovo-oorlog stelden

elke Serviër verantwoordelijk voor die oorlog, er waren lynchpartijen op straat en kerken werden opgeblazen."

Na de Tweede Wereldoorlog oordeelden veel Belgen ook erg streng voor hun landgenoten die in de collaboratie hadden gestaan. Waarom lukt in Rwanda wat in Kosovo en België niet is gelukt?

"Het klopt dat in België na de oorlog meer collaborateurs zijn geëxecuteerd dan genocideplegers in Rwanda. In Rwanda is er één executie geweest van 22 mensen, maar daarbij is het gebleven. Daarna werd de doodstraf zelfs afgeschaft. En wat betreft Kosovo: ik ben geen antropoloog maar die Balkanmentaliteit van 'bloed voor bloed', lijkt me minder aanwezig te zijn in Afrika."

Afrikanen staan meer open voor verzoening?

"Ik weet niet of je in Rwanda echt kan spreken van verzoening. Ik zie in die dorpen geen vriendschap tussen slachtoffers en daders. Maar men is verplicht om met elkaar samen te leven. Misschien is het leven er dermate hard dat de mensen het zich niet kunnen veroorloven om elkaar voor eeuwig naar het leven te staan. Ze hebben elkaar nodig om te werken en handel te drijven. Bovendien heeft zo'n dorpsgemeenschap vaak ook een heel lange geschiedenis die moeilijk is weg te vegen, zelfs niet door een genocide. Ik zal nooit vergeten hoe tijdens een zitting in de Rwandese stad Gisenyi een jong meisje van

J Ik denk dat ook België een Obama zou kunnen gebruiken. Hij hoeft niet half Keniaans te zijn, als het maar iemand is die een alternatief kan bieden tegen het elk-voor-zich-principe

wie de familie uitgemoord was, naar één van de beklaagden begon te wuiven. Bleek dat ze vroeger op dezelfde school hadden gezeten. Na de genocide zaten ze duidelijk in verschillende kampen en toch was er nog die herinnering uit het normale leven van vroeger. Misschien laat dat verleden ook toe dat een episode van geweld makkelijker kan worden afgesloten. Blijkbaar zitten er in de Afrikaanse samenleving mechanismen die kunnen leiden tot verschrikkelijke dingen, maar ook mechanismes die toelaten om vrij snel over een dramatische periode heen te komen."

Voor het Internationaal Strafhof in Den Haag neemt u het op voor de slachtoffers van Thomas Lubanga, een beruchte krijgsheer uit de Congolese regio Ituri die verantwoordelijk zou zijn voor de mishandeling en dood van duizenden mensen. Wat voor iemand is dat?

"Wel, tijdens het proces zitten we letterlijk oog in oog met elkaar. Ik moet toegeven: ergens maakt hij indruk. Hij heeft psychologie gestudeerd en weet heel goed hoe hij met mensen moet omgaan. Ook als je luistert naar zijn speeches en interviews die hij in het verleden gaf, komt hij over als een professioneel politicus die goed kan praten, die situaties kan analyseren en die zelfs een zekere charme heeft. Desalniettemin is hij één van de personen die ervoor gezorgd heeft dat in Ituri de meest afschuwelijke misdaden werden gepleegd. Als je hem benadert, moet je dat steeds in het achterhoofd houden, anders loopt het fout. Lubanga kan advocaten in moeilijkheden brengen met zijn charmes. Zijn vroegere advocaat ging zelfs zover om zijn cliënt voor te stellen als de Gandhi van Congo, de Nelson Mandela van het Internationaal Strafhof. Om maar te zeggen: ook rechters en advocaten moeten opletten voor het Stockholm-syndroom."

Charmante oorlogsmisdadigers, kom je dat vaak tegen?

"Het is niet uitzonderlijk. Ook onder de hoofdverantwoordelijken voor de Rwandese genocide zitten personen die bijzonder charmant en intelligent zijn, ook al weet je dat ze tot het ergste kwaad ter wereld in staat zijn. Eigenlijk is die dubbelzinnigheid normaal: als die mensen niet over de nodige leiderskwaliteiten zouden beschikken, hadden ze nooit tot de top van hun beweging kunnen doorgroeien."

Maar wanneer steekt een talentvolle en intelligente politicus de rode lijn van het geweld over?

"Het is de macht die mensen ertoe drijft om die grens over te steken. Je hebt leiders die met de beste bedoelingen aan een politiek project beginnen. Maar soms zijn ze dermate overtuigd van hun eigen verhaal dat ze weigeren om hun macht te delen of een stap terug te doen."

Kortom: geld en macht drukken het geweten plat.

"Vaak vinden die mensen dat ze zeer goed bezig zijn en zien ze het gebruik van geweld als een moeilijke maar noodzakelijke stap om het politieke project gaaf te houden. Maar ik geef toe dat het ontstellend is om te zien wat voor soort mensen allemaal in staat zijn om tot de meest afschuwelijke daden over te gaan: pastoors, schrijvers, bankdirecteuren, nonnen. Wat wel opvalt is dat zulke mensen niet van de ene op de andere dag voor geweld kiezen. Dat gebeurt stap voor stap. Een cruciaal gegeven is dat ze hun tegenstrevers steeds minder als mens en steeds meer als ondiep gaan beschouwen. De tegenstrever wordt langzaam een kakkerlak. Eens je in die fase zit, wordt alles mogelijk. Vandaar ook het belang om zaken als racisme te bestrijden."

Is een maatschappij waar racisme vrij

spel krijgt kwetsbaarder voor mensenrechtenschendingen?

"Ex-Joegoslavië, Rwanda, Congo: de grootste misdaden die de laatste jaren op deze wereld plaatsvonden, werden allemaal gepleegd in naam van het eigen volk eerst-principe. Racisme is zondermeer de meest negatieve trend van de huidige wereld. Je ziet dat maatschappijen en bevolkingsgroepen op zichzelf terugvallen en steeds minder aarzelen om de eigen groep sterker te maken ten koste van de andere groep. Ook op Europees vlak zie je die evolutie. Jarenlang hebben we met het Europese project naar meer samenwerking gestreefd, terwijl je nu een beweging ziet waarbij elk land op zichzelf terugvalt. De mondialisering lijkt dat te versterken: traditionele structuren vallen weg, bevolkingsgroepen worden onzeker en dat probeert men op te lossen door zich te richten op 'de andere' of 'de indringer'. Op wereldvlak blijft dat voor mij de allergrootste uitdaging. Ook in België zouden we in het communautaire debat best wat meer weerstand mogen bieden aan de heersende stroming van 'eigen gemeenschap eerst'."

Kun je zomaar een link leggen tussen communautaire scherpslijperij en racisme?

"Door mijn persoonlijke situatie ben ik een perfecte Belg. Ik ben vanuit Brugge ingeweken in Brussel, mijn partner is Franstalig en mijn kinderen Jeroen en Lise zijn in het Nederlands én het Frans opgegroeid. Vandaar dat ik bijzonder gevoelig ben voor communautaire kwesties. Op dat vlak ontwaar ik toch steeds meer een mentaliteit van 'wij moeten onze eigen gemeenschap economisch sterker maken ten koste van de andere'. Voor alle duidelijkheid: die mentaliteit heerst aan beide kanten van de taalgrens. Ik vind dat een bijzonder kwalijke evolutie. Om eerlijk te zijn: ik ben allergisch voor dat soort discours. Dat was ook deel van mijn persoonlijke motivatie om het als advocaat van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding op te nemen tegen het Vlaams Blok. Maar ik stel vast dat het 'Eigen-Volk-Eerst'-discours niet meer het monopolie is van extreem rechts. Ik heb de indruk dat nogal wat politici de gemeenschappen van dit land tegen elkaar aan het opzetten zijn. Ook het integratiedebat wordt op die manier gevoerd: autochtonen en migrantengemeenschappen reageren vanuit een etnische reflex. Je ziet dat bij het hoofdoekendebat: iedereen denkt vanuit zijn eigen gemeenschap. In plaats van echt samen te gaan zitten om elkaar te begrijpen en om het probleem van alle kanten te bekijken. Zulke debatten zouden de gemeenschappen dichter bij elkaar kunnen brengen, maar het tegendeel gebeurt. Je begint overal breuken te zien. In die zin kan je onze maatschappij steeds meer vergelijken met de voorruit van een wagen die begint te barsten. Er is de communautaire barst, de migrantenbarst, de economische barst. Je krijgt steeds meer barsten en ze worden groter en groter. In plaats van het grote gelijk op te eisen, zouden alle gemeenschappen beter samen gaan zitten om te kijken hoe we die barsten in de toekomst kunnen vermijden.

"Laat ons hopen dat het hier slechts om een tijdelijke trend gaat en dat er weldra een nieuwe generatie politici komt die de maatschappij kan herenigen. Maar momenteel kan ik alleen maar vaststellen dat onze Belgische politici de mensen aan het verdelezen zijn. In de VS zie je dat president Obama er met een discours van toenadering stilaan in slaagt om de Amerikaanse maatschappij te verenigen. Ik denk dat ook België – en nogal wat andere Europese landen – een Obama zou kunnen gebruiken. Hij hoeft niet half Keniaans te zijn: als het maar iemand is die een alternatief kan bieden tegen het elk-voor-zich-principe en moedig genoeg is om een discours te voeren van samenhang en hereniging."